громадських місцях як у звичайних умовах, так і під час проведення масових заходів, у період стихійних лих, епідемій і при інших надзвичайних обставинах. Саме на цю службу і лягає основний тягар по створенню належних умов для реалізації громадянами своїх прав і свобод у сфері громадського порядку. Не применшуючи значення інших служб (карний розшук, державна автомобільна інспекція й інших) відзначимо, що від рівня і якості роботи саме цієї служби багато в чому залежить надійна охорона громадського порядку. Отже, головним критерієм виділення даної служби з поміж інших органів та підрозділів системи МВС України є її зв'язок із процесом реалізації цільових та безпосередніх функцій у сфері охорони громадського порядку.

Список літератури: 1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст.141. 2. Судебные и правоохранительные органы Украины: Учебник / Под ред. проф. А.М. Бандурки. Х., 1999. 3. Скакун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. Х., 2000. 4. Загальна теорія держави і права / За ред. В.В. Копєйчикова. К., 1997. 5. Калаянов Д.П. Адміністративні проступки, підвідомчі міліції, та їх профілактика: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. Одеса, 1998. 6. Колпаков В. К. Адміністративне право України. К., 1999. 7. Административная деятельность органов внутренних дел. Часть Общая. Учебник. Издание третье / Под ред. А.П. Коренева. М., 2000. 8. Бандурка О.М., Кузніченко С.О. Організація діяльності органів внутрішніх справ в умовах надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру. Х., 2000. 9. Кравченко Ю.Ф. Міліція України. К., 1999. 10. Про утворення Департаменту адміністративної служби міліції: Наказ МВС України № 735 від 20 липня 2002 року. 11. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 27 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 16. Ст. 198. 12. Про статус та соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28 грудня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 16. Ст. 200.

Надійшла до редколегії 29.10.05

О.М. Задніченко

Криміналістичне дослідження контрольно-касових документів

Діюча сьогодні система контролю державної податкової інспекції передбачає, що будь-який факт продажу товарів чи надання послуг засвідчується звітним документом – чеком (касовим чеком, квитанцією), надрукованим за допомогою електронного контрольно-касового апарата або комп'ютерно-касової системи (далі – ККА).

Використання чеків при оформленні грошових розрахунків має три основні цілі: забезпечувати можливість контролю споживачем правильності проведених розрахунків; забезпечувати можливість контролю податковими органами обсягу податкових нарахувань за будь-який період роботи підприємства; забезпечувати захист прав споживачів.

Згідно зі статистичними даними Державної податкової адміністрації України за 1999-2003 рр., кількість підприємств, на яких використовуються ККА, збільшилась у 1,5 рази.

Контроль за діяльністю торгових підприємств та підприємств сфери обслуговування проводиться за двома джерелами інформацією у пам'яті ККА та текстовою інформацією на чеках і контрольно-касовій стрічці. Однак деякі власники підприємств для приховування реальних доходів практикують переоформлення даних на чеках, контрольних стрічках та у фіскальній пам'яті ККА, у зв'язку з чим виникає необхідність у криміналістичному дослідженні інформації, зафіксованої на цих носіях.

Треба відзначити, що сьогодні у науково-технічній та криміналістичній літературі практично відсутні дані про дослідження документів, виготовлених за допомогою контрольно-касових апаратів, а якщо і зустрічається така інформація, то вона несе поверховий характер [1].

У цій статті розглядаються деякі особливості методики дослідження паперових носіїв (касових чеків та стрічок), які є об'єктами судово-технічної експертизи документів.

Контрольно-касова машина або апарат (ККА) призначений для реєстрації продажу товарів чи надання послуг при грошових розрахунках з покупцями [2, с.4]. Процедура реєстрації здійснюється шляхом друкування касового чека та записом грошових сум у пам'ять касового апарата.

Комп'ютерно-касова система (ККС) – автономний програмно-технічний комплекс, який, крім основних технологічних операцій, визначених сферою його застосування, здійснює реєстрацію розрахункових операцій зі споживачами при продажу товарів (наданні послуг), забезпечує роздрукування чеків та інших звітних документів і збереження інформації про грошову виручку в фіскальній пам'яті. ККС зазвичай використовуються у великих супермаркетах та в банкоматах.

Використання, продаж, ремонт та сервісне обслуговування контрольно-касових апаратів та систем в Україні регулюється Законом України «Про застосування електронних контрольно-касових апаратів і комп'ютерно-касових систем при розрахунках із споживачами у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [3] та чинним Державним реєстром реєстраторів розрахункових операцій, які дозволяється використовувати на території України (Державний реєстр) [4]. Порядок ліцензування сервісного обслуговування електронних ККА і комп'ютерних систем визначається Державною податковою адміністрацією України.

Зараз в Україні експлуатуються контрольно-касові апарати як вітчизняного, так і імпортного виробництва. Використання того чи іншого виду ККА держава регулює за допомогою Державного реєстру, який затверджений Державною комісією з питань впровадження електронних систем і засобів контролю та управління товарним і грошовим обігом при Кабінеті Міністрів України.

У Державному реєстрі щодо кожної моделі контрольно-касової машини зазначено такі дані: сфера застосування (торгівля, сфера послуг, готельної, ресторанів, кафе чи для торгівлі нафтопродуктами); тип машини – автономна, пасивна, активна і т.д.; термін застосування ККА.

Одночасно з друком чеку (який віддається покупцю) здійснюється друк контрольної стрічки. Контрольна стрічка після друку тексту намотується на

спеціальну котушку і залишається в ККА. Коли котушка з контрольною стрічкою закінчується, її виймають з ККА і зберігають певний час, встановлений законодавством.

Зараз застосовується дві системи нанесення тексту на чекову та контрольну стрічки контрольно-касового апарату – паралельна та послідовна.

У ККА з паралельною системою друку закладають рулон, який складається з двох стрічок, при цьому верхня стрічка використовується як чекова стрічка, а нижня – як контрольна стрічка. Крім того, верхній шар нижньої стрічки має капілярний шар, який темніє в місці удару растр-елемента, тому зображення на контрольній стрічці є копією зображення на чековій стрічці. Така система друку використовується у ККА з матричним друком.

Для нанесення зображення на чекову стрічку використовують фарбуючу стрічку для ККА (подібні до тих, що використовуються в друкарських машинках).

При послідовній системі друку в ККА закладають два рулони одношарової стрічки, які розташовуються поряд, а друкуюча головка послідовно друкує рядки тексту спочатку на чековій стрічці, а потім на контрольній стрічці. Така система друку застосовується в ККА з термодруком та струменевим друком.

Принцип роботи ККА полягає – після обов'язкового (відповідно до законодавства) пробиття касового чека продавцем-касиром – в автоматизації обліку та збереження інформації про проведену операцію. Основними вузлами контрольно-касового апарату є фіскальна пам'ять та друкуючий блок, який умовно називається «принтером».

За принципом друку «принтери» контрольно-касових апаратів поділяються на матричні, струменеві та термопринтери.

У матричних принтерах зображення знаків та символів на чековій стрічці формується за допомогою растр-елементів (голок) [5, с.96], які вмонтовані у головку принтера. Растр-елементи за допомогою електромагнітів коливаються вперед та назад та через фарбуючу стрічку залишають на папері крапки, з яких і складається зображення.

Під час нанесення зображення головка принтера переміщується перпендикулярно ходу руху стрічки. Один рядок головка принтера друкує за один прохід. Приблизна швидкість друку 2-3 рядки в секунду, а в рядку уміщуються від 20 до 29 символів.

Попри високу вартість матричних принтерів, зумовлену значною кількістю деталей та складністю електронного керування, ККА з матричним принципом роздрукування є найбільш розповсюдженими.

Нанесення зображення на папір у струменевих принтерах відбувається шляхом виштовхування крапельок фарби (чорнила) [6, с.26-28] з тонких сопел, які зібрані у друкуючу головку. Чорнила з форсунки виштовхується під тиском нагрітого повітря, у вигляді струменя, після вилітання фарби із сопла нагрівання припиняється і нова порція фарби затікає в сопло. Фарба засмоктується в сопло з резервуару з чорнилом. Резервуар з фарбою та блок із соплами – називають картриджем. Картридж для струменевого принтера одноразовий, тобто його неможливо заправити , тому він коштує дорого.

Одна із переваг струменевих принтерів – це безшумність у роботі та великий ресурс картриджа, але є й недоліки, зокрема розпливання або змазування фарби на неякісному папері, а також забивання сопел друкуючої голівки папером, що спричинює вихід принтера із ладу. Через ці недоліки роздруку струменеві принтери не набули значного поширення в ККА.

Принцип роботи термопринтерів дуже простий та схожий на принцип роботи матричних принтерів. Але замість звичайних растр-елементів (голок) та звичайного паперу використовуються спеціальні матриці з нагрівальними елементами та спеціальний термочутливий папір. Термочутливий папір протягується через матрицю з нагрівальними елементами, які швидко нагріваються і швидко охолоджуються. Ці нагрівальні елементи у потрібних місцях паперової стрічки залишають відмітки – від нагрівання термопапір темніє. З таких міток і складаються зображення знаків та символів на чеках.

Термопринтери мають чимало переваг: велика надійність – завдяки малій кількості рухливих частин, що зазнають тертя; безшумність роботи – завдяки безшумному нагріванню термоелементів; економія чекової стрічки – за рахунок можливості зміни розміру шрифту на чеку. Але є й недолік – необхідність у спеціальному термочутливому папері.

Як показує експертна практика [7, с.325-327], фальсифікація касових чеків та контрольних стрічок здійснюється з метою приховування реальних доходів торгових підприємств від податкової інспекції; використання підроблених чеків для отримання грошей, товарів чи послуг; використання фізичними особами підроблених чеків при оформленні бухгалтерських звітів за відрядження та податкової декларації (внесення в звіти та декларацію завідомо неправдивих даних).

Найбільш розповсюджений спосіб фальсифікації касових чеків та контрольних стрічок – це використання принтерів (матричних та струменевих) персональних комп'ютерів. Це пов'язано з тим, що принцип друку касових чеків у ККА аналогічний до того, що застосовується в принтерах персональних комп'ютерів.

Як і в інших видах експертиз, експертні дослідження касових чеків та контрольних стрічок залежно від типу вирішуваних завдань поділяються на:

– діагностичні – встановлення факту виготовлення касового чека на ККА чи на іншому друкуючому пристрої з метою його фальсифікації;

– класифікаційні – встановлення марки, моделі ККА, на якому виконано касовий чек чи контрольну стрічку;

– ідентифікаційні – встановлення тотожності конкретного контрольно-касового апарату за касовими чеками.

Після вивчення експертом наданих на дослідження матеріалів та розробки плану проведення експертизи експерт насамперед вивчає зміст тексту досліджуваних чеків, а саме – наявність у ньому обов'язкової інформації [8, с.14-22], яка закладена в фіскальну пам'ять касового апарату та друкується автоматично на кожному чеку: назви торгової організації (підприємства); адреси організації; реєстраційного номера підприємства (ПН); реєстраційного номера ККА (ФН); коду та заводського номера ККА; номера чека; дати та часу видачі чека (див. рис.).

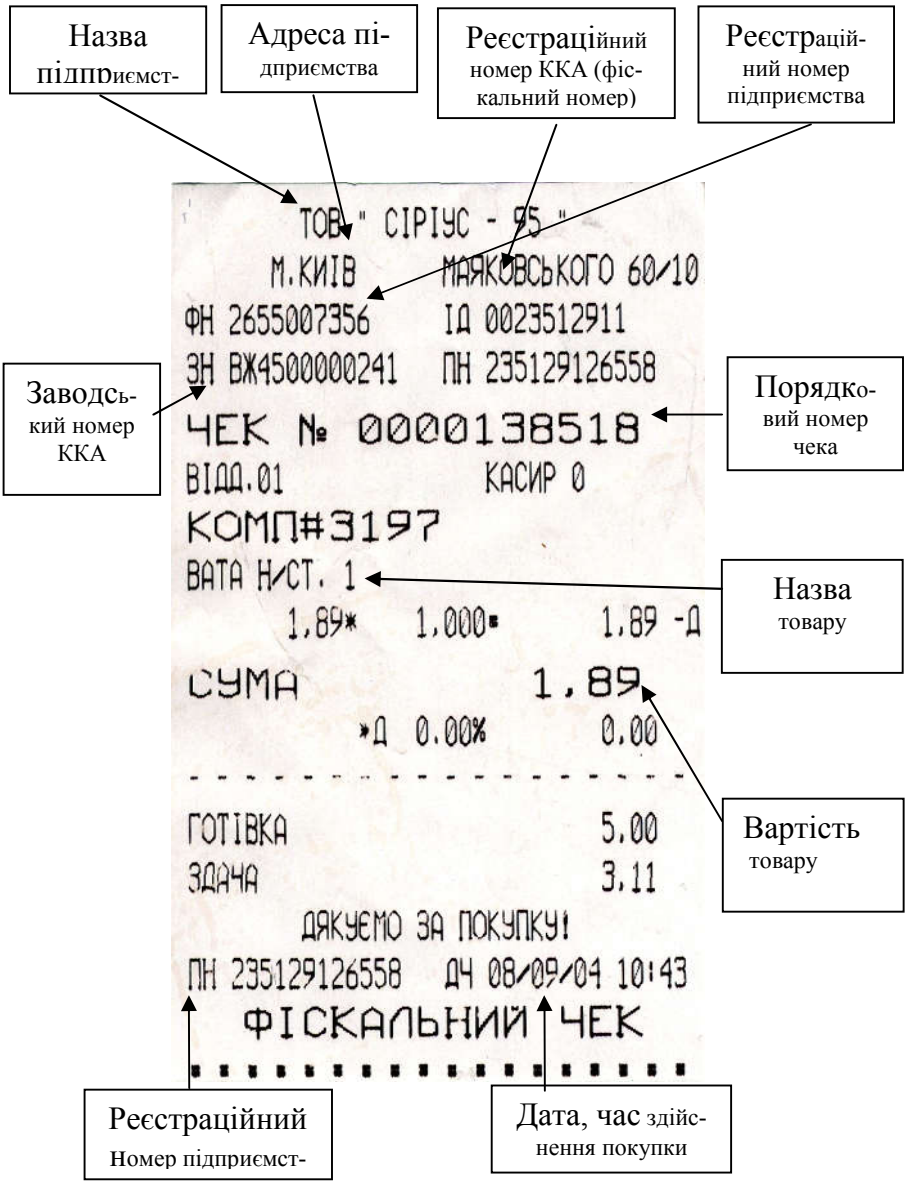

Рис. Приблизне розташування тексту з даними на касовому чеку

Реєстраційний номер ККА (ФН) та заводський номер (ЗН) можуть бути розташовані в нижній частині чеку, але їх наявність на чеку є обов'язковою. За літерами ідентифікаційного коду (дві великі літери), який розташований перед знаками заводського номера ККА, можна встановити модель ККА [9].

Експерт за допомогою збільшувальних приладів встановлює спосіб нанесення тексту на касову стрічку, вивчаючи структуру штрихів зображення. Залежно від способу нанесення зображень – символів на касові чеки структура штрихів буде мати характерні ознаки.

Для текстів, виконаних за допомогою ККА, що працюють за принципом матричних принтерів, характерні такі класифікаційні ознаки: індивідуальна конфігурація відбитка кожного растра-елемента; штрихи знаків складаються з дискретних елементів у вигляді крапок малого розміру (~0,3 мм); наявність вдавленого рельєфу в штрихах відбитків символів; відображення мікроструктури фарбуючої стрічки у тому випадку, коли текст надрукований за допомогою стрічки картриджа; тексти виконані великими буквами кирилиці та арабськими цифрами, малі букви – відсутні. Елементи знаків по вертикалі складаються з семи (восьми) крапок.

Іноді друк касового чеку в матричному принтері відбувається без участі картриджа (без барвної стрічки), а на папері зі спеціальним покриттям (капілярним шаром) штрихи знаків складаються з крапок малого розміру, які утворені в результаті потемніння ділянок верхнього шару паперу.

Для текстів, які виконані за допомогою ККА, які працюють за принципом струменевих принтерів, характерні такі класифікаційні ознаки: зображення знаків тексту складається з окремих дрібних крапок тонеру чорного кольору; фарбник у крапках розподіляється рівномірно на поверхні паперу незначним за товщиною шаром; барвник штрихів проникає у товщу паперу і має розпливи вздовж волокон паперу.

Для текстів, виконаних за допомогою ККА, які працюють за принципом термопринтерів, характерні такі класифікаційні ознаки: штрихи знаків тексту складаються з дискретних елементів сірого або чорного кольорів, які розташовуються в товщі верхнього шару паперу; відсутність рельєфу в штрихах символів; східчаста структура овальних та похилих елементів символів; краї штрихів символів – нерівні; під дією тепла верхній шар паперу темніє.

На основі виявленої сукупності морфологічних ознак експерт робить висновок про спосіб нанесення тексту на касову стрічку та принцип друку ККА.

Для вирішення класифікаційних питань необхідно дослідити ширину стрічки, малюнок та розмір символів, їх розташування в рядках та провести порівняльне дослідження з наданими зразками. Якщо вони збігаються за цими ознаками, то це свідчить про виконання порівнюваних об'єктів на контрольно-касових апаратах однієї класифікаційної групи (марки).

Для вирішення ідентифікаційних питань у розпорядження експерта повинні бути надані експериментальні та вільні зразки чеків, які виконані на ККА, що підлягають ідентифікації. Вільними зразками є документи, виготовлені до порушення справи, по якій проводиться дослідження, і без

зв’язку з нею, коли виконавець не передбачав, що ці документи будуть використані в якості зразків при проведенні дослідження. Експериментальними зразками є такі документи, які за пропозицією судді або слідчого виготовлені на передбачуваному пристрої спеціально для експертизи.

Слід відзначити, що іноді тільки експериментальних зразків недостатньо для вирішення поставленого питання. Це зумовлено тим, що блок друку в ККА при великих навантаженнях може виходити з ладу – і в таких випадках він ремонтується або замінюється, внаслідок чого індивідуальні ознаки, які відображаються на папері, будуть відрізнятися від тих, які були раніше до ремонту чи заміни блоку друку апарата. З цієї причини для вирішення ідентифікаційних задач обов'язково необхідно порушити клопотання про надання вільних зразків касових чеків та контрольних стрічок за той же період часу, що і досліджувані чеки, бажано з тією ж датою, а також попереднього та наступного періодів відносно дати, надрукованої на досліджуваних чеках.

Висновки для вирішення ідентифікаційних питань формуються на основі оцінки експертом сукупності загальних та індивідуальних ознак, які збігаються. Індивідуальні ознаки мають свої особливості залежно від принципу друку ККА.

Для контрольно-касового апарату з матричним блоком друку характерні такі індивідуальні ознаки: зміщення окремих крапок вправо чи вліво від вертикальної осі знаків; відсутність відбитка однієї чи більше растр-елемента (голки) по всій довжині рядка, що пов'язано з залипанням або поломкою голок друкуючого блоку.

До індивідуальних ознак ККА зі струменевим друком належать: наявність однакових за формою та розміром по горизонталі шлейфів в аналогічних штрихах однойменних знаків; наявність пробільних ділянок по горизонталі вздовж усього рядку або в окремих знаках, що виникає внаслідок залипання окремих сопел друкуючої головки; наявність тотожності кольору, відтінку та копіювальної здатності барвної речовини.

ККА з термодруком притаманні такі ознаки: однакова форма та розмір дискретних елементів в однакових штрихах однойменних знаків, збіги їх взаємного розміщення в штрихах однойменних знаків.

На основі виявленого комплексу загальних та індивідуальних ознак експерт робить висновок про виконання тексту досліджуваних чеків та контрольних стрічок на даному конкретному контрольно-касовому апараті, або на іншому контрольно-касовому апараті.

Слід зазначити, що постійне посилення системи податкового контролю за ринком товарів та послуг, подолання розповсюдження та вдосконалення контрольно-касових апаратів та комп'ютерно-касових систем вже у найближчому майбутньому призведе до появи нових, замаскованих та складних для розпізнавання способів підробки носів інформації.

Тому викладена в цій статті інформація та результати практичних досліджень можна вважати першим етапом на шляху формування криміналістичної експертизи нового виду об'єктів – документів, виготовлених за допомогою контрольно-касових апаратів. Очевидно, що ця експертиза знахо-

диться в стадії становлення і вимагає більш широкого вивчення та вдосконалювання.

Список літератури: 1. Палий В.М. Криминалистическое исследование документов, изготовленных на знакопечатающих устройствах. К., 1989; Липовский В.В., Лутонина Г.Д., Прохоров-Лукин Г.В., Юрченко О.Б. К вопросу о возможности идентификации матричных принтеров по изготовленных с их помощью документам // Актуальные вопросы судебной экспертизы и криминалистики: Сб. научно-практических материалов. Х., 1998; Бірюков В.В., Коваленко В.В. Криміналістичне дослідження документів. Луганськ, 1999; Прохоров-Лунин Г.В., Юрченко О.Б. Актуальные вопросы классификации признаков документов, выполненных с использованием компьютерной техники // Экспертное обеспечение правосудия на современном этапе судебно-правовой реформы. Сборник научно-практических материалов. Симферополь, 2000. 2. ГОСТ 26626-85 Машины контрольно-кассовые и билетно-кассовые. Общие технические условия. М., 1986. 3. Закон України «Про застосування електронних контрольно-касових апаратів і комп'ютерно-касових систем при розрахунках із споживачами у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг». 4. Державний реєстр реєстраторів розрахункових операцій від 12.06.03 р. // Вісник податкової служби України. 2003. № 26. 5. Палий В.М. Криминалистическое исследование документов, изготовленных на знакопечатающих устройствах. К., 1989. 6. Тихий, Зенин. Сопло, чернила и технология //Компьютерный журнал ЧИП. 1997. №1-2. 7. Теория и практика судебной экспертизы. Институт независимых исследований. «Питер». М., 2003. 8. ГОСТ 6999-85 Лента и бумага для контрольно-кассовых машин. Технические условия. М., 1985. 9. ГОСТ 21776-87 Устройства печатающие. Общие технические условия. М., 1991.

Надійшла до редколегії 24.09.05

В.І. Чорнобук

ЗАКОННІСТЬ ТА ОБҐРУНТОВАНІСТЬ РІШЕННЯ СУДДІ ПРО ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В ЖИТЛІ ЧИ ІНШОМУ ВОЛОДІННІ ОСОБИ

Введення у кримінально-процесуальне законодавство судового контролю за прийняттям на досудовому слідстві рішень, що суттєво обмежують конституційні права громадян, зокрема, право на недоторканність житла, обумовило необхідність наукової розробки питань, які стосуються законності та обгрунтованості рішення судді про проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи.

Проблемам законності та обґрунтованості рішень на досудовому слідстві приділяли увагу такі видатні вчені, як М.І. Бажанов, Ю.М. Грошевий, В.С. Зеленецький, П.А. Лупінська, В.М. Савицький, І.Л. Петрухін та інші. Але після прийняття у 2001 році змін до КПК України, які надають виключно судді право винесення рішень, які обмежують права громадян, питання процедури та процесуальної форми, в якій ці рішення виносяться, достатньої розробки не отримало. Деяких аспектів цієї проблеми торкались у своїх роботах В.І. Маринів, П.Каркач, С.Суходубов, М.А. Погорецький, Л.В. Чечуркіна, О.Г. Шило та інші.

Метою цієї статті є спроба проаналізувати практику застосування нових положень КПК України. Конституція України у ст.30 кожному грома-